

Eesti asundused Mustamere kubermangus Kaukasias

J. Kirkmann

Postimehes 1911–1912 jagude kaupa avaldatud põhjalik, raamatu mõõtu ülevaade Kaukaasia eesti asundustest Musta mere piirkonnas, nende ajaloost ja olukorrast. Johannes Kirkmann oli tol ajal Kaukaasias Punase Lageda külas eesti kooliõpetaja. Estosadok (Punase Lageda). Romanovsk (Krasnaja Poljana kreeka küla). Nahhip (Aibga). Jermolovka. Salme. Sulevi. Konnalinn (Leselidze, Getsripš). Adler. Gagra. Sotši. Vardane. Novorossiisk. Kaukaasia eestlased: R. Juudas. M. Hindov. Tõnis Thomson (Oskar Juust). Eduard Schmiedehelm. Paul Avassaar. Henno Aule. M. Glück. Juhan Lindvest. Juhan Kratsov. Jüri Ponamar. Villem Ludvik (Willem Ludwig). Jüri Lossmann. Tõnis Kamma (Kama). Hans Jänes (J. Jänes). Juhan Teppe. Mart Olev (Thomas Olev). Juhan Heilman (Heilmann). Mart Pöder. B. Hallik. A. Laasi. Hermann Girgensohn. Digiteeris A. Aule. Kirjaviis muutmata.

Postimees, 23. november 1911, lk. 5

Mustamere kubermangus Mustamere hommikupoolsel kaldal, Kaukasia rannas, elab kaunike hulk eestlasi. Et nendest õige vähe ehk peaaegu sugugi kirjutatud ei ole, siis pole palju, kui nendest siin pikemalt juttu teeme. Tähtsamatest asundustest oleks siin p. m. nimetada: Punase-Lageda, Salme, Jermolovka, Nahipi, Wardani.

Punase-Lageda Eesti asundus.

Punase-Lageda (Красная-Поляна) Eesti küla (Esto Sadok) asub Mustamere kubermangus, Sotshi kreisis, 55 wersta Mustamere kaldalt, Adleri alewist, eemal, lõuna-poolsel Kaukasia mäe seljandiku küljel.

Kuni 1864. a. elasiwad Punase-Lagedal ja tema ümbruskonnas *tsherkessid*, kes pärast Kaukasia sõja lõppu Türgimaale wälja rändasiwad, õigem: wälja aeti. Ainult need jäeti oma asukohtadele elama, kes Wene-Türgi sõja lõpu järele asundustes elasiwad ja kelle nimed üles kirjutati, kes aga pääle selle oma asukohtadele tagasi tuliwad, saadeti ja saadetakse praegu ilma pikema jututa maalt wälja.

Enne Kaukasia sõda elas Punase-Lagedal ja tema ümbruskonnas väga paksult rahwast ja maa oli õitsewas seisukorras. Elu kihas mägedes ja orgudes. Orgudes, mägedes ja heinamaadel uitasiwad sadanded hobuste, pühwlite, lammaste ja kitsede karjad. Niisama waheldasiwad toredad wilja- ja mesipuuaiad laialdaste maisipõldudega. Weel praegugi annawad metsaga kinni-

kaswanud tsherkesside aiad ja aulide waremed endistest õitsewatest aegadest tunnistust.

Läksiwad tsherkessid, kustus ka elu Punase-Lagedal ja tema ümbruskonnas. Endised õitsewad wiljapuuaiad, põllud ja mineralweehallikad kaswasiwad kinni ning muutusiwad metsadeks: niisama ka nende tuhanded jalg- ja ratsateed.

Tsherkesside äraminekuga jäi Punase-Lageda läbipääsemata mägede ja puuduwate teede pärast peaaegu teadmataks. Arwati ka, et Punase-Lagedal, pääle jää ja lumemägede, midagi ei ole.

1878. a. tuli Punase-Lagedale Stawropoli kubermangust 30 perekonda Wäike-Aasia *greeklassi* ja asutasiwad siia küla. Nende järele tuliwad ka aastal 1886 Stawropoli kubermangust, praegusest Esto-Haginski asundusest, 30 *perekonna ümber eestlassi* ning asutasiwad 4 wersta Greeka külast ülespoole Msimta jõe jooksu Eesti küla.

Et asundustest, pääle ratsatee, midagi paremat teed läbi ei läinud, siis oli asunikkude seisukord esiotsa ütlemata raske. Asi paranes alles suwel 1898. a., kui N. S. Abasa juhatusel *uurijaid*, keda Mustamere rannamaad uurima oli saadetud, Punase-Lagedale tuli. Selles saatkonnas oliwad mitmed professorid ja mäeinsenerid. Abasa andis Punase-Lagedale, kui tulewasele, terwisewee hallikate poolest rikkale mäe-parandusepaigale suure tähenduse ja hakkas seda kohta mitmetpidi elustama. Punase-Lageda Greeka küla ristiti „Romanowski linnaks” ümber ja mõõdeti korralikkudeks linna kruntideks ümber, kust soowijatele kruntisid hakati müüma. Niisama hakati ka Adlerist (Mustamere kaldalt) suurt kiwiteed, Msimta jõe paremat kallast mööda, Punase-Lagedale ehitama ja taheti seda läbi Kaukasia mäeahela kuni Kubani maakonda wälja ehitada. Ehitati ka keiserlik jahiloss ning Punase-Lageda ümbruskond kuulutati keiserlikuks jahiplatsiks, et sellega haruldaste Kaukasia mägede loomade — tuurade ja metshärgade (*зубръ, Bos urus*) — jahile tõket teha. Terwiseweehallikad otsiti ja seati korda. Abasa surm 1905. a. ja Wene-Jaapani sõda tegiwad nendele ettewõtetele takistusi. Kiwitee ehitamine jäi pooleli, kui ta 1902. a. Eesti külani walmis oli saanud, niisama ka muud ettewõtted. Kiwitee ehitusega oli aga asunikkude ammune soow täidetud ja nende elu hakkas sellest ajast kiiresti edenema.

Punase-Lageda oma ümbruskonnaga asub Msimta jõe orus. Msimta jõgi on üks suurematest jõgedest Mustamere kaldal. Ta algab oma jooksu Kardõwatshi järwest (2300 jalga üle mere p.) ja langeb, Absu mäeharjade wahelt teed läbi puurides, Adleri alewi juures merde. Pikkus ligi 100 w. Eesti küla asub ta mõlematel kallastel, 45 w. allpool järwe, ja langeb kolme osasse. Kõiges kokku 36 peret

Maad on külal 968 tiinu, nõnda siis iga pere pääle umbes 27 tiinu. Päril külaelanikka on umbes 250 in., kõiki eestlassi kokku umbes 300 in. Eestlased asuwad siia kroonu maa pääle ja on praegu nõnda ütelda kroonumaa rentnikud. Kroonu poolt mõõdeti maa asunikkudele ühes tükis kätte ja tarwitatakse kuni sijaajani kogukondlisel wiisil. Kellel rohkem töowõimulist peret oli, see ka rohkem jõudis maad puhastada ja oma kasuks tarwitada. Sellest tuli siis,

et mõnel perel praegu puhastatud maad 10—12 tiinu on, teisel kõigest 3—4. Rohkem tasase ja lageda maa, jõe kaldal, on asunikud küll juba hakatusest kohe oma wahel ära jaganud, kuid seda on wähe, igal perel umbes 1½ tiinu. Ülejäänud maa jäi aga ühte tükki ja seda puhastas igauks niipalju kui tal tööjoudusid oli. Niisama üleüldiselt tarwitati ka metsa. Maksud on aga weel praegugi 36 pere pääle ühewõrra ära jagatud. Et sarnane majapidamise wiis ajast ja arust on, siis on sellel ka lõpp käes. Warsti seatakse sissetuleku järel maksud sisse (maksuüksus) ja on ka lähemal ajal maamõõtjat oodata, kes *maa kruntidesse* jagab. Maksusid on igal perel, külamaksudega kokku, umbes 25 rbl. aastas. Maa pind on wäga mägine ja sellepärast ei saa 2/3 temast harida. Muld on tahwlikiwi, lubja, liiwa ja kohati ka sawi segu. Et põllud enamasti kõrgetel mäekülgedel on, siis ei saa sinna sõnnikut wedada ega neid wäetada. Wiimasel ajal on mõned kunstsõnnikuga katseid teinud, kuid see tuua wähe kasu. Uus puhastatud maa annab esiteks mõned aastad kaunis hääd lõikust, kuid siis peab teda puhata laskma; muidu ei kaswa midagi. Wiimasel ajal on ristikkeina ja muid rohtusid maa wäetamise otstarbeks (muidugi ka loomatoiduks) maha külwatud, millel paremad tagajärjed olla kui kunstsõnnikul.

Postimees, 15. detsember 1911, lk. 2

Toidu wiljadest külwawad asunikud pääasjalikult maisi, mõned ka rukist. Teisi wiljasid külwatakse harwa maha. Pääle selle kaswatawad asunikud weel suuuremal mõõdul kapsaid ja kartulid, sest et need Adleris hääd hinda maksawad. Kartuli puud maksab 50—90 kop., kapsa puud niisama, wahel ka 1 rbl. ja enam.

Pääle põllutöö on *karjakaswatus* asunikkudel hääks sissetulekuhallikaks, sest karjakaswatus saadused on alati hääs hinnas. Suwel, kui Punase-Lagedale palju suwitajaid tuleb, on piima ja wõi järel nõudmine õige suur. Mitmed ütewad: „Kui Eesti küla ei oleks, siis sureks meie kõik nälga.” Takistuseks karjapidamises on, et heinamaad wiletsad on; niipalju heina ei saa teha, kui suurema karja ületalwe pidamine nõuab. Niisama ei ole karjamaa suur asi: enamasti metsaalune maa, kus rohtu ei kaswa. Ülewal kõrges mägedes on küll hääd karjamaad, kus pärismaalased oma mitmetuhande-päälised loomakarjad ülewal peawad, kuid piimalehmi suwel sinna wiia ei tooks kõige wähematgi kasu, sest 25—30 wersta tagant mägedest ei saaks keegi pere-naene piimaga enne 2 päewa tagasi ja ühtlasi ei suudaks ta säält peaaegu ka mitte midagi ära tuua.

Et Greeka küla, mis linnaks muudetud on, iga aastaga kaswab ja uusi majasid ühtelugu juurde ehitatakse, siis peaks ka asunikud selle pääle ikka rohkem rõhku panema, et neil sinna enam ja enam wiia oleks. Näit. maksab piima toop suwel 20—25 kop., wõi nael 46—50 kop., muna kümme 30—35 kop. jne. Peaks enam ka juurewilja kaswatuses pääle rõhku panema.

Töö tehtakse enamasti oma perega ära. Wõõraid *töölisi* peetakse wähe ja ei ole neid ka ülepää saada. Töölisele makstakse ühes ülespidamisega kuni 1 rbl. päewas.

Kohalikkudele elanikkudele oleks weel rohkearwulised wiinapuud, mida siin igalpool metsades leidub, hääks sissetulekuhallikaks, kuid raudtee puudusel ei saa *puuwilja* korralikult wälja saata. Läheb enne rikki kui kohale jõuab.

Metsades kaswab palju pirni, kastani, ploomi, mureli (черешня), Greeka pähkli, õuna ja muid wiljapuid. Nad on endise tsherkesside-kultura jäänused.

Asunikud on seniajani, Greeka pähkliid maha arwatud, ainult kastani ja pirni kuiwatamise ja turule toimetamisega katseid teinud. Et kaubaturud ligidal puuduwad ja wäljasaatmine korraldatud ei ole, siis ajawad ülesostjad need produktid tihti liig odawaks. Näit. maksawad nad Adleris asunikkkudele Greeka pähkli puudast 80—150 kop., kuiwatatud pirnidest 8—120 kop., kastanidest niisama palju jne. Nende kaupade wäljawedu peaks tõesti korraldatama. — Majanduse-ühisuse asutamine oleks wäga soowitaw ja tarwilik.

Hooned on asunikudel enamasti puust, sest metsa oli siiaajani käes küll, ja kõik enamasti kastani palkidest: need ei karda koitamist ega mädanemist, olla pehmed raiuda ning siiski „põlised”. Kui nende ridade kirjutaja asunikule, kes metsas kastanipalkisid otsis, ilusa wahtrapuu pääle näitas, kust paar saepakku oleks saanud, ta wõida ju ka wahtra kastani asemel raiuda, siis wastas wiimane: „Ega ma loll ole, et wa' wahtra naru siit maalt hakkan koju wedama: koitab mis hirmus. Ahju puid saan ma ligemaltgi.” Tammepuud tarwitatakse aedade tegemiseks ja ahju kütteks.

Wiimasel ajal on asunikud pea kõik omale kaunis kenad elumajad ehitanud. Majad on 3, 4 ja 5 toa ning köögiga; mõnedel koguni kahekordsed, suuruse poolest wäga mitmesugused. Keskmise elumaja suurus on sülda 5 pikuti ja 3—4 laiuti.

Waranduslik seisukord on asunikudel rahuloldaw. Tööd tehtakse hoolega. Töö põlgamist, nagu mõnes asunduses ette tulla, ei ole kusagil märgata.

Asunduses on 1-klassiline *ministeriumi-kool*, Eesti kooliõpetajaga. Külal on nimepidi kooliõpetaja walimise-õigus; pääwõim on inspektori käes. Kroonu maksab kooliõpetaja palga 360 rbl. aastas, annab lastele priiõpe-raamatud ja muud koolitarwidused ning õpe-abinõud. Küla muretseb kütte ja walgustuse, palkab teenri ning kannab ka ühes kroonuga koolimaja paranduse eest hoolt. Koolimaja on aastal 1895 küla poolt ehitatud, ruumide poolest wäiksewõitu. Koolimajas on klass, 2 tuba kooliõpetaja korteriks ja köök.

Koolis käib iga aasta 20—30 last. Wene lapsi koolis ei käi, sest et asunduses wenelasi ei ela. Õpekeeleks on Wene keel, Eesti keelt õpetatakse 3 tundi nädalas. Pääle selle õpetatakse weel Eesti keeles usuõpetust ja kirikulaulmist. Et kooliõpetaja eestlane on, siis pandakse Eestikeele õpetuse pääle rohkem rõhku, kui see just tunniplaanis ülewal on. Kooli juures on wene- kui ka eesti-keelne laste-raamatukogu. Naabri-, Greeka külas on ka 1-kl. ministeriumi-kool, mis warsti 2-klassiliseks ümber muudetakse ja Greeka õpekeelega kirikukool. Niihästi Eesti, kui ka Wene koolid on kõikidele maksuta tarwitada.

Kõik Eesti lapsed käiwad koolis, ega täi keegi wanem oma last ilma koolihariduseeta jätta. Kooliaeg on, selle pääle waadates, kuidas lapsed kooli läbi jõuawad teha, 3—5 a. Mitmed käiwad weel pääle kooli lõpetamise paar aastat koolis, et oma teadmisi täiendada. Kõrgemat haridust, pääle külakooli, ei ole asunikud, linnade kauguse pärast, weel oma lastele suutnud anda, kuid edaspidi tahawad nad seda teha. Kodulaste hariduse eest kantakse küll väga wähe hoolt. Wanemad loodawad enamasti kooli pääle.

Eesti seltsisid asunduses weel ei ole. Kord olla tahetud muusikaseltsi asutada, kuid see mõte jäetud katki. Suurem hulk on siiaajani seltsielu pääle weel enam-wähem ükskõiksusega waadanud. Wõetakse osa, kuid see sünnib enamasti pääliskaudselt, moe pärast. Pandakse midagi toime, siis tuldakse, ostetakse ka harilikult wiimase platsi pilet ära ehk püütakse ilma piletita päält kuulata, mitte sellepärast, et just raha kallimat osta ei ole, waid seda wõib ju parem Greeka külas maha juua. Kui midagi pidu ehk muud sellesarnast toime pandakse, siis jääb kõik korraldus, isegi ka näitelawa tegemine, enamasti kooliõpetaja kanda, ainult mõni üksik pistab käe aitamiseks külge. Pääle kooliõpetaja ühtegi rohkem haritud jõudu asunduses ei ole ja ühe mehe käest nõuab mitmepidine rahwaelu edenemine raudset tahtmist, püsiwat jõudu ning kannatust, kuni asi niikaugele edeneb, et rahwas ise aru hakkab saama, mis tema kulturalisele kaswamisele tarwis läheb ja käe aitamiseks tööle paneb.

Seltsielu kannatab ka selleläbi, et kohased ruumid puuduwad. Ei ole kohta, kuhu rahwas kokku tuleks oma priiaega kasulikumalt mööda saatma. Pühapäiwiti käidakse lähedal-olewas Greeka külas, kus wanemad mehed enamasti napsi juures aega mööda saadawad, kuna nooremad jälle tantsuõhtuid ja pitspallisid armastawad toime panna. Rahwale peaks tõesti midagi paremat pakkuma, kuid siiaamaale ei ole suudetud, pääle mõne pidu ja näitemänguõhtu, weel muud teha. 25 aasta mälestuseks pani kooliõpetaja mõnele arukamale mehele ette seltsimaja ehitada ja majanduse-ühisust asutada. Oldi nõuus. Saab näha, kuidas asi edaspidi kujuneb. Saaks ometi koha, kuhu kokku tulla. Siiaamaale on koolimaja keskpunktiks olnud, ja jääb seda ka edaspidi, kui sündsamat kohta weel ei ole, kuid koolimaja, mis pühapäiwiti ka palwemaja aset täidab, kõigiks otstarweteks tarwitada ei ole wõimalik ega sünnis.

Ei wõi siisgi ütelda, et rahwas just seltsielu wastu huwitust ei tunneks. Iseäranis wiimasel ajal hakatakse ta järele mõneltpoolt isegi wajaadustgi tundma. Juba mõnda aastat on asunduses *keelpillide orkester*, selleaegse kooliõpetaja Schmiedehelmi asutatud. On weel küll wäikene, 8 mängijaga, kuid suureneb aast-aastalt. Mängiwad kaunis hästi ja käiwad ka tihti naabrikülas, kus ometigi nime pidi linn on, mängimas. Oli ka *laulukoor*, kuid see jäi lauljate wahel walitsewate hõõrumiste ja riidlemiste pärast uinuma. Loodetawasti ärkab ta warsti jälle suurema jõuga elule.

Asi on nimelt nii, et laulukoori ka neid laulma tuleb, kellel selleks sugugi annet ei ole ja kes nõnda teistele takistuseks on. Kui nad säält lahkuma on sunnitud, siis on lauljate üle naermiseks ja laimujuttude rääkimiseks põhjust küll. Tagajärg on, et ka teisi wähehaawal lahkub ja lõpp ongi käes. Weel arwawad mõned, nagu käiks nad juhatajale laulmas ja nagu saaks wiimane säält ei tea mis kasu. Elu aga astub oma rada ja asjast arusaamine wõtab ikka enam ja

enam maad. Eestlaste muusikaarmastus ei ole ka, kõigi ülemaltähendatud halbade nähtuste pääle waatamata, asunikkude seas surmale suikunud, waid kodustel pidudel ja mujal, kus rohkem rahwast koos, kõlab tihti Eesti laul. Kodumaa wastu on asunikkudel ikka weel huwitust ja kodumaa sündmustest wõetakse *ajalehtede* lugemise läbi elawalt osa.

Postimees, 16. detsember 1912, lk. 5

Asunduses on juba mitmendat aastat ülemuse poolt kinnitatud *raamatukogu*, kus ligi paarsada köidet eestikeelseid raamatuid on. Teda suurendatakse jõudumööda iga aasta nii palju, kui pidude läbi korjatud raha ja annete läbi võimalik on. Loetakse ilmalikku kirjandust. Waimuliku kirjanduse järele ei kuule nõudmisi. Ilmalikust kirjandusest on siinamaale rohkem jutu- kui teaduslikka raamatuid loetud, kuid wiimasel ajal hakkab nõudmine ka wiimaste järele suurenema. Asunduses käiwad praegusel ajal pea kõik Eesti tähtsamad ajalehed. Igas peres, kahjuks, weel ajalehte ei käi, kuid iga aastaga suureneb tellijate hulk. Ülepää hakatakse kirjanduse kohta ikka enam huwitust tundma ja teda suurema hoolega tarwitama.

Nagu ülemal nimetatud, on asundus suure *kiwiteega*, mis 1902. a. walmis sai, Adleriga ühendatud. Tee ehitati kroonu poolt ja läks mitu miljoni maksma. Mitmed ütlewad, et ta iluduse poolest Grusinia sõjateest kaugelt ees olla. Ruumpuuduse pärast ei ole siin võimalik temast pikemalt kõnelda.

1905. a. asutati 44 asundusest, Greeka külas (Romanowski linnas) *posti-telegrafi* jaoskond, kuhu hobuse-post Adlerist 4 korda nädalas käib. Enne seda pidiwad asunikud üle 60 wersta üle mägede Adlerist posti ära tooma. Postisaadetiste kättesaamiseks teeb wahel sügaw talw, mis kõik kohad kinni matub, suuresti takistust. Näituseks oli 1910/11. a. talwel 4 arssinat lund, mis põhjusel post 3 kuud täiesti seisis ja Punase Lageda muust maailmast lahutatud oli.

Kuidas see inimese pääle mõjub, kes harjunud on iga päew posti saama, on iseenesestgi mõistetaw.

Asunduses kirikut ega palwemaja weel ei ole, waid selleks tarwitatakse praegu koolimaja. *Õpetaja* elab asundusest umbes 300 wersta eemal, Noworossiski linnas ja käib asunduses 1 kord aastas.

Õpetaja saab asunduse poolt 36 rubla palka; pääle selle weel iga kirikliku talituse, nagu laulatamise, ristimise, leeritamise jne. eest eramaksu. Niisama saab õpetaja ka prii reisi asundusesse ja tagasi ja ka asunduses wiibimise ajal prii ülespidamise. Mõnest suuremast asundusest saab õpetaja palju rohkem palka. Õpetajaks on praegu H. Girgensohn, endine Rapla õpetaja.

Asunikud on kõik Luteruse-usulised. Asunikkude waimlise edenemise pääle ei awalda õpetaja suuremat mõju.

Köstri kohuseid täidab kooliõpetaja ja saab selle eest 16 rubla aastas palka! Üleüldse saab küll kooliõpetaja küla poolt 100 r. aastas, kuid on kohustatud selle eest niihästi köstri kohuseid täitma, kui ka kooli teenrit pidama ehk ise teenri kohuseid kandma. *Kooliõpetaja palk* ei ole mitte just nii kiiduväärt, nagu mõni ehk arwab, umbes 400 rbl. aastas, sellega võrreldes, kui kallid siin ülespidamine on. 200 rublaga võib Eestimaal palju lahedamini elada kui siin 400 rublaga, kus piima toop 20—25 kop., kartuli puud 50—80 kop. jne. maksab, tihti veel palju kallim. Ka poekaubad on väga kallid, iseäranis talwel, kui teed kinni on. Suhkru nael maksab wahel kuni 25 kop., nisujahu puud 3 rbl. jne. Kui elada tahad, siis peab sügisel kõik walmis ostma, muidu võib veel talwel „käppa imeda”. Ülepää tuleb elamine sellele, kes mitte maade pidaja ei ole, siin kallid maksma.

Joomine on asunikkude hulgas wiimasel ajal kahanenud.

Paljud on juba täiskarsklased. Hiljuti tegiwad mõned isikud, kooliõpetajaga eesotsas, tingimiseks, mitte mingisuguseid alkoholilisi jookisid tarwitada.

Kes tingimust murrab, maksab 100 rubla rahwaraamatukogu hääks ehk mõneks muuks haridusliseks otstarbeks. Ennemalt joodi aga määratumalt. Selleks aitas ka weini odawus tublisti kaasa. Ehk küll Punase-Lagedal wiinamarju ei kaswa, sest kliima on selleks liiga wilu, kuid sügisel ajal võib ju mere äärest weini, 50 kop. pang osta. Kui asunduses veel kiwiteed sees ei käinud ja asundus nõnda enam-wähem muust maailmast lahutatud seisis, siis on igas peres oma wiina wabrik, kus tublisti wa „kihkat” aeti, nagu asunikud ise ütlewad. Käidi ka kordamisi ühe-teise juures joomas. Nüüd seda enam ei ole. Joodakse veel pidude ajal ja kodustel pidudel ja siisgi mitte üleliiga.

Wargusi tuleb asunikkude seas väga wähe ehk peaaegu mitte sugugi ette. Rõõmustawaks nähtuseks oli nende ridade kirjutajale, kui ta 1909. a. Kaukasiasse tuli, et aitadel ega keldritel, kus ometi suurem osa majakraami seisab, lukku ees ei olnud ja keegi warguse üle ei kaebanud. Tõesti, wana eestlaste kena komme, kus aiateiwas ehk puuhalg ukse warjuks oli*).

Külapoiste wahel tuleb väga harwa ehk mitte sugugi *kaklemisi* ette. Noa- ja kaikalahinguid, nagu mõnes kohas kodumaal peetakse, ei tunne keegi. Ainukeseks halbtuseks on, et nooremate juures veel *ööhulkumist* juhtub.

Naabruses elawate greeklaste ja wenelastega, niisama ka mõnede pärismaalastega, nagu imeretinidega saawad asunikud hästi läbi. Kaks Eesti neidu on imeretinidele mehele läinud, kuid Eesti kombeid ja rahwust hoitakse kõwasti alal.

Lapsed nendest abieludest jääwad wist küll täiesti eestlasteks.

Hariduse ja majanduse küsimustes seisawad eestlased teistest rahwastest ümberkaudu ees ja ei suudagi teised eestlastega wõistelda. Et Punase-Lageda

---

* See komme ei ole Kaukasias wast nüüd Eesti komme, waid enam ehk põline Kaukasia rahwaste komme, kes aitadest, majadest, ehk tee pääl wankritest wargust ei tunne ja seda auutuks asjaks peawad. Selle wastu warastatakse aga hobuseid, lehmi, lambaid jne. Hobusewargus on „*auuasi*”, ja siin ei ole üksigi kammit, üksigi lukk küllalt tugew. Toim.

mägede läbi teiste rahwaste pääletungimise eest nagu kaitstud on, siis ei ole eestlaste keele, kommete ega riiete juures mingisugust wõõrast mõju tunda. Niikaua, kui eestlased praeguses kohas elawad, ei kaota nad ilmasgi oma rahwust. Üleüldse ei ole asunikud, kellest mõned juba aasta 40 eest Eesti- maalt wälja on rännanud, midagi oma keele ja kommete poolest muutunud.

Postimees, 18. juuni 1912, lk. 2–3

Punase-Lageda praegused asunikud on mitmest kodumaa nurgast ja mitmel ajal wäljarännanud, kellest aga suurem hulk siiski Liiwimaa kubermangust, Wiljandi kreisist, pärit on; mõned on ka Wõrumaalt.

Kodumaal oliwad asunikud popsid ja rendikoha pidajad ehk õigemini ütelda „mõisa orjad”. Igatsusega ootasiwad nad raske teoorjuse all paremaid aegasid ja „hingemaa” andmist, kuid asjata. Wiimati, kui pärast 1856. a. talurahwa seaduse wäljakuulutamist pisut wabamad tuuled kodumaal puhuma hakkasiwad, tõusis üleüldine tung maa ja wabaduse järele nii suureks, et mitmed, kes kõige rohkem mõisa orjust ja kubja keppi maitsta oliwad saanud, kodumaale selja pööراسiwad ja Wenemaa rohulagendikkudele uut kodumaad otsima tõttasiwad.

Et ka wõõrsil asunikka „pudru mäed ega piima jõed” ootamas ei olnud, said nad peagi tunda. Juba kodumaal, enne wäljasõitu, hakkasiwad esimesed raskused ennast tunda andma.

Kõige suurem raskus oli passi saamisega. Igalpool tehti takistusi: küll mõisa-, küll kihelkonna-kohtu, küll kreisikohtu ja politsei poolt. Igal pool olid ju mõisnikud, kes kartsiwad, et nende „tööloomad”, kes neid 700 a. auusasti oliwad orjanud, nüüd kaotsi lähewad ja tühjades Wenemaa steppides omale wabama tegewuse leiawad.

Üks praegune siinne asunik *M. Hindow*, kes poisikesena, oma wanematega, Wõrumaalt 1860. a. wälja on rännanud, *jutustab järgmist*:

Üle paarikümne perekonna, kes kõik Wenemaast waimustatud oliwad, ütlesiwad oma endised elukohad mõisale üles, müüsiwad oma kilud kolud tühja hinna eest ära, et seda Wenemaal jälle tuhande wõrra kõik tagasi saada ja kõigil oli ainult üks sõna suus: „Lähme! Siin oleme küllalt orjanud.” Kohalised ametiwõimud meile täielikka passisid wälja ei andnud, waid meid saadeti Tartusse. Mõisast oli aga juba ammugi teadaandmine enne meid Tartusse jõudnud, kus meile passi wäljaandmises niipalju takistusi teha kästi, kui iganes wõimalik, et „lojused” koju tagasi pööraks.

Tartus käisime mitmed ametikohad läbi, kus meid ikka Pontsiuse juurest Pilatuse juurde läkitati ja ühte ning teist wormitäitmist nõuti, wiimaks tehti tüll passid walmis, kuid allkiri ja petsat puudusiwad ja neid öeldi ainult Riiast kindralkuberneriga käest saawat. Seda kuuldes löiwad mitmed juba kartma ja pööراسiwad parem koju tagasi, kui üle „armulise herra” keelu teha. Teised nupukamad ja julgemad mehed ei heitnud meelt ära, waid otsisiwad Tartust

mõne enam asjatundja linnalase juurest nõuu ja juhatus. Asi nihkus ometigi wiimaks nii kaugemale, et Tartust lõpulikult passid wälja anti ja reis alata wõis. Nõnda sõitsiwad 16 perekonda wõrulasi 1860. a. hobuse ja wankriga Tartust Samara kubermangu Nowo-Usenski kreisi, kus nende järeltulijad weel praegu Lifljandka külas elawad, kuna mõned nendest säält 1868. a. Kaukasiasse, Stawropoli kubermangu, edasi rändasiwad. Et reis ütlemata waewaline oli, on iseenesest mõista. Kõige suuremat raskust tegi keele puudus. Jõuti ometi wiimaks, pärast üheksakümmend üheksat imet, pärale.

Minu isa, kõneleb M. Hindow, waliti teiste poolt *saadikuks*, kes *Samara kuberner* juurde asunikkude seisukorda selgitama pidi minema. Suur tegemine oli tal enne, kui kuberner kantselei üles leidis, kuid weel raskem oli kuberner jutule pääsemine. Teda ei lastud ligigi ja keel oli nii napp, et sellega mitte midagi pikemalt seletada ei saanud. Wiimati tuli saatus ise appi. Oli teda kuberner, wõi mõni muu ametnik aknast näinud, wõi oli siin muu juhtumine abiks, seda ei tea ta isegi, kuid teda kästi sisse lasta. Kuberner jutust ei saanud ta mitte midagi aru ehk see küll pääle Wene keele weel teisi keeli abiks wõttis ja mitmed ametnikud ette kutsus, kes temaga üht ja teist keelt rääkisiwad, kuid „maakeelt” et mõistnud neist keegi. Wiimati andis ta kubernerile ise oma ja teiste wäljarändajate passid ära. See oli abiks. Teda kästi istuda ja anti mõista, et ta ootama peab. Umbes tund aega hiljem sõitis keegi herra sinna, kes kuberneriga tükk aega juttu westis ja siis Eesti keeles temaga kõnelema hakkas.

See oli Samara Lutheruse koguduse õpetaja, kes Baltimaalt pärit ja Eesti keelt mõistis. Teda oli wahelträäkijaks palutud. Teatati, et maad saada küll on ja nad omale selle koha wõiwad wälja walida, mis neile kõige enam meeldib. Passid anti tagasi ja saadiku palwe pääle weel tunnistus kohalistele wõimudele ettenäitamiseks ligi. Isprawnikule lubati pikemad juhatused posti teel saata. Sellega oli seekord asi joonas. Waheajal käis aga teiste wäljarändajate käsi palju pahemini. Oli see kodumaa ametiwõimude nõudmisel, nagu asunikud ise arwasiwad, wõi kohalise isprawniku agarus, et wiimane ühes trobikonna kasakatega ja hulga wangi raudadega kohale sõitis, et wõõraid hulgu-seid rauda panna ja jalamaid kodumaale tagasi toimetada. Wenelased andsiwad nõuu eest ära peita, mida ka mehed täitsiwad, kuna naesed lapsed nutma ja huluma hakkasiwad. Asi oli tõesti halb, sest ka passi ei olnud kellegil ette näidata. Õnneks jõudis saadik kuberner juurest weel pisut enne isprawniku sõitu kohale.

See muutis asja. Raudu panemise asemel oldi kõikide wastu lahke ja kästi *kõige paremad maad wälja walida*, mida ka asunikud järgmistel päewadel tegiwad. Mõne päewa jooksul kerkisiwad juba wäikesed mullaonnid üksteise kõrwale ja uus kodu oli asutatud.

Maad oli harimiseks küll ja mustamullaga maapind andis häädel aastatel kuulmata suurt saaki. Tuliwad aga põua-aastad, kus põld peaaegu midagi ehk wäga wähe saaki andis ja see hirmutas asunikud ära, nõnda et paljud senise kodu maha jätsiwad ja aastal 1868 suure õhinaga Kaukasiasse, Stawropoli kubermangu elama asusiwad, kus kuulu järele päris paradisi pidanud olema. Nagu Samaras, nii anti ka siin elanikkudele kroonu maa asumiseks.

Pea nägiwad aga asunikud ära, et nad oma lootustes petetud oliwad, sest Stawropolis oliwad weel palju kuiwemad stepid, soolajärwedega, kust tihti joogiks kõlbulist wettgi saada ei olnud ja üleüldse oli kliima terwisele palju kahjulikum kui Samaras.

Maaharimine nõudis palju tööloomi ja neid asunikkudel esiotsa ei olnud. Palgati wahel maa päriselanikkude, kalmõkkide, käest härgi kündma. Eestlasi woolas aga mitmest kodumaa nurgast ja teistest asundustest ühtelugu juurde. Mõned, kellel jõud kandis, rändasiwad edasi, mõned oliwad sunnitud paigale jääma.

Wahel andis ka põld, kui wähegi wihma sadas, wäga hääd saaki, kuid seda juhtus harwa. Paha wee pruukimise tagajärjel suriwad wäljarändajatest pea pooled kõhutõbesse ära. Iseäranis Stawropoli kubermangus n. n. „Sori külas”. Wäljarändajad oliwad nii wiletsas seisukorras, et sunnitud oliwad maa pärisrahwa ja wenelaste juures kõhutäie eest teenima. Tihti käisiwad naesed ja lapsed kerjamas. Juhtus mõni ära surema, siis oldi mahamatmisega päris kimbus. Puusärgi laudu ei olnud kusagilt saada ega ka raha, mille eest osta. „Mäletan weel,” jutustab M. Hindow, „kui üks perekonna-isa maha maeti: kahe wankri põhilauad ja redelid, mis weel Eestimaalt kaasa toodud oliwad, korjati kokku ja walmistati puusärk, kuna ristiks üks kepi ots lõhki aeti ja pilbas waele pandi. Paljud arwasiwad seda kõike Jumala nuhtluseks selle eest, et nad kodumaalt, kirikherrade ja mõisawanemate noomimisest hoolimata, kangekaelselt oliwad wälja rännanud.”

Kõigest wiletsusest hoolimata jäiwad muist ikkagi elama, otsisiwad paremad kohad wälja ja *asutasiwad mitmed Eesti külad*. Kõige tähtsam neist on *Esto-Haginski*, kus praegu üle 100 perekonna eestlasi elab ja asundus õitsewale järjele on tõusnud, sest kui kordgi suwel wihma sajab, siis on ikkagi lõikust loota. Eestimaalt tuli uusi asunikka iga aasta juurde ja nendel oli juba sääl kergem pääle hakata, kus eestlasi enne ees oli. Paljud rändasiwad jälle edasi, ikka paremat otsima. Nii läksiwad mitmed lähedal olewasse Kubani maale, kust ka maad saada küll oli ja asutasiwad siia mitmed külad, mis praegugi weel alles on.

Mõned eestlased oliwad Stawropoli kubermangus kuulda saanud, et Kaukasias mägestikus päris muinasjutulised looduse rikkused warjul olla. Selle jutu pääle tuliwad Esto-Haginskist mõned eestlased *Kaukasias mägesid ligemalt uurima*. Nad rändasiwad jala, läbi Kubani maa, kuni Kaukasias mägestikuni, kust neid edasi juhutati. Nõnda tuliwad nad 1885. a. suwel üle Kaukasias mäe harja sinna kohta, kus praegune Punase-Lageda Eesti küla on. Metsadest leidsiwad nad tõesti wäga palju mitmesuguseid wiljapuid, mis rohket saaki, ilma mingisuguse waewata, andsiwad.

Päälegi leidsiwad nad siit greeklasi eest, kes ka omal ajal Stawropoli kubermangust oliwad wälja rännanud. Greeklased soowitasiwad eestlastele siia asuda, mida wiimased ka järgmisel 1886. a. tegiwad.

Jälle tehti Stawropoli kubermangus elamisele lõpp. Asjad, mida ligi ei saadud wõtta, müüdi tühise hinna eest ära ja reis algas naeste ja laste karjaga, läbi Kubani maa, Punase-Lageda poole. Suure waewaga kribiti kõrgest Kaukasias

mäe ahelast üle ja Jaanipäewa ajal 1886. a. pandi *Punase-Lageda asundusele põhi*.

Et ka siin maa mitte piima ja mett ei jooksnud, nagu mõned esialgu arwasiwad, waid ärarääkimata tööd ja waewa nõudis, nägiwad asunikud peagi ära. Mets oli kohati nii paks, et kirwega teed läbi tuli raiuda. Ilma kirweta ei julgenud keegi metsa minna, siis wõis wahel wäljapääsemata seisukorda sattuda.

Pääraskuseks oli see, et maakoht muust maailmast kõrgete lumemägedega lahutatud oli, mis, iseäranis talwel, ülepääsemise wõimataks tegi. Pääle greeklaste, kes isegi waeselt elasiwad, ei elanud lähikonnas keegi, kelle käest söögimaterjali saada oleks olnud. Mitmed oliwad sunnitud greeklaste juures, 15 kop. eest päewas, tööl käima, kuna mõned üle Ahtsu (Punase-Lagedat Mustamere poolt ümbritsew mägi) harja, Mustamere kaldale, kus rohkem rahwast elas, tööd otsima läksiwad.

Wilets oli siingi teenistus. Iga laupäewa õhtul tuli nädala tööpalk, 2—3 puuda toidu materjali, selga wõtta ja wersta 60, üle kõrgete mägede, koju wiia.

Teiseltpoolt tuli ülemuse pärast kannatada. Mustamere maakonna ülemaga (kubermangu sel ajal weel ei olnud) saadi küll kohe walmis, kuid tema abiline Sotshi linnas ei tahtnud eestlaste Punase-Lagedale asumisest kuuldagi, waid lubas neid, kui omawoliliselt sisserännanud hulguseid, kasakatega wälja peksta. Andis aga, kui oma ülemuselt seks näpunäiteid sai, wiimati järele ja asunikud wõisiwad oma wäljawalitud maa pääle paigale jääda.

Paari aasta pärast tuli maamõõtja, kes asunikkudele maa 36 pere tarwis ühes tükis wälja mõõtis.

Enne olla Msimta jõe orus üle 40,000 tsherkessi elanud, kuid eestlaste ja greeklaste siia tulemise ajal oliwad nende endised õitsewad seisukohad kõik rusudeks wajunud ja põline mets, paksu tihnikuga, asemele kaswanud.

Metsloomadega, iseäranis karudega, tuli alati wõidelda, sest wiimased tahtsiwad wilja wägisi käest ära süüa. Metsloomade rohkus oli teisest küljest jälle suureks kasuks, sest tihti ei olnud mõnel esiotsa muud sissetuleku hallikat kui jahi pidamine.

Suure südidusega saiwad asunikud ometigi wiimaks kõigist raskustest jagu ja jõudsiwad warsti oma majanduslise seisukorraga greeklastest ette.

Ligi 10 aastat elasiwad asunikud, ilma mingisuguse waimlise äratuseta, metsikut elu.

Waimulikka talitusi toimetas asunik R. Juudas, kes ka wahel pühapäiwiti ja suurtel pühadel kirikuteenistust pidas. Wiimati nägiwad asunikud ära, et nõnda edasi elada wõimata on. Suurt muret sünnitas laste tulewik, kes peaeagu ilma kirjaoskamata üle kaswasiwad. Asunikkude ühise soowi pääle hakkas M. Hindow, kes igalpool teistele nagu juhiks oli, wiimati lapsi lugema ja kirjutama õpetama. Õpetus oli salaja ja walitsusele teadmata. Paljud prae-gused asunikud ongi selle haridusega jäänud, mis M. Hindow neile anda suutis.

Wiimati tuli kodumaalt teegi Tõnis Thomson, üks Eesti Aleksandri kooli endine kaswandik, Oskar Juustu nime all Punase-Lagedale ja pakkus ennast asunikkudele köster-kooliõpetajaks.

Teda wõeti muidugi rõõmuga wastu ja ta töötas Punase-Lagedal kuni 1898. a. Ka tema õpetus oli walitsusele peaaegu teadmata. Äkitselt tuli aga 1898. a. kohaline rahwakoolide inspektor Punase-Lagedale ja soowitas asunikkudele kooli ministeriumi-kooliks ümber muuta, mis ka järgmisel 1899. a. sündis. Asunikud oliwad aga oma õigused kooli kohta peaaegu nullini kaotanud. Eesti kooliõpetajat, kõigist palwetest hoolimata, enam ei lubatud, waid *saadeti Wene koolipreilid.*

Eesti kooliõpetaja wastu kõrgem kooliülemus nii ei olnudgi kui kohalik rahwakoolide inspektor, kes kartis, et Wene keele huwid eestlasest kooliõpetaja juures kannatada saawad. Oma käega on ta, 1902. a. kooli rewiderimise ajal, päewaraamatusse tähenduse teinud: „Общество ходатайствует предъ г. Губернаторомъ объ учителѣ — эстонцѣ, но я боюсь, что при эстонцѣ интересы русскаго языка будутъ страдать.”

Kõigest inspektori wastuseisemisest hoolimata tuli ometi juba selsamal aastal luba eestlast kooliõpetajaks walida. Seda andis selleaegne Kaukasia asewalitseja würst Golitsõn, kes ise 1902. a., kiwitee walmissaamise järele, Punase-Lagedat waatama sõitis ja ka Eesti külas käis, kus ta asunikkude wadjadusi oma silmaga nägi ja nende soowisid kuulda wõttis ja täide saatis.

1902. a. sügisel tuli Eestimaalt hra E. Schmiedehelm kösterkooliõpetajaks, kes siin kuni 1909. a. tänuwäärt tööd tegi.

Ta asutas siia eestikeelse rahwaraamatukogu, keelpillide orkestri; niisama tegi ka laulukooriga wahel katset, pani pidusid ja näitemüükisid toime, harjutas näitemängu jne. Ka koolis oli ta kui agar kooliõpetaja tegew. Ka ajalehti hakati aast-aastalt rohkem tellima. 1909. a. tuli kooliõpetajaks *J. Kirkmann*, kes praegugi siin töötab ja oma eelkäija jälgis püüab käia. Ta on asunikkude seas, pääle muu, ka *karskuse asjas* kihutusetööd hakanud tegema, niipalju kui see wõimalik on.

Elu on näidanud, et kooliülemuse kartus tühine oli, nagu kannataksiwad Wene keele huwid eestlasest kooliõpetaja ajal. Eesti lapsed on alati kooli korralikult läbi teinud ja eksamitel, wenelastega wõrreldes, palju paremaid teadmisi awaldanud.

Pääle koolimaja ehitamise, ehitasiwad asunikud enestele weel, oma kulul, *külawalitsuse maja* ja lõiwad endid greeklastest, kellega nad enne ühise kogukonna sünnitasiwad, lahti.

Praegu on eestlastel iseseisew kogukond (сельское общество) oma külawanema ja kirjutajaga. Külale walisiwad eestlased, iseseiswaks saamise järele, ka uue nime, „*Esto-Sadok*”, mis praegune küla ametlik nimi on.

Uuesti wäljarändamise himu on eestlastel nüüd lõpulikult otsas. On ju ühest kohast teise rändamine ja parema otsimine neile nii palju waewa ja wiletsust

sünnitanud ja paljudel elugi maksnud, sest „pudru mägesid ja piima jõgesid” ei ole nad kusagilt leidnud, vaid igas paigas on oma head ja wead.

1907. ja 1908. aastatel tõstis wäljarändamise tuhin weel wiimast korda oma pääd. Siis rändasiwad weel mõned perekonnad Siberisse, kuid tuliwad paari aasta pärast kõik jälle oma wanadele asukohtadele, Punase-Lagedale, tagasi.

Mitmed mõtlesiwad koguni *Lõuna-Amerikasse* wälja rännata, missuguseid mõtteid tuttawad J. Gutmanni raamatud õhutada aitawad: mõned nooremad hakkasiwad koguni Portugali keelt õppima, kuid nüüd on need „Siberi ja Amerika haigused” ammu paranenud ja ei ole wist enam seda asunikku, kes weel wäljarändamise pääle mõtleks.

Asunduse praegune adress on: Чр. Красную-Поляну, Черноморской губ. село Эсто-Садокъ.

Postimees, 19.06.1912, lk. 2

Nahipi asundus

Punase-Lagedalt wersta 15 lõuna-õhtu poole, üle Nahipi mäe harja, asub Nahipi (Айбга) asundus. Asundus on Adleri alewist 46 w. kaugel. Ta asub mägede wahel nagu Punase-Lagedagi, kuid mäed ei paku nii suurepäralist waatepilti. Loodus läheb Punase-Lagedaga täitsa ühte. Praegu on siin kõigest 5 Eesti perekonda elamas. Enne oli neid palju rohkem [...]. Maad on niisama kroonu poolt wälja mõõdetud. Esimesed eestlased rändasiwad 1887. ja 1888. aastal teistest asundustest, enamasti „Liwonia” asundusest, Kubani maalt siia. Maakoht oli niisama, nagu Punase-Lagedagi, teede puudusel muust maailmast lahutatud.

Mõni aasta pärast eestlaste sisserändamist asetas walitsus umbes 70 perekonna ümber wenelasi siia juurde ja ehtas ka asundusesse kiwitee. Pärast seda tuliwad aga eestlaste ja wenelaste wahel, maade ümbermõõtmise pärast, mitmed tülid ja riid, sest eestlaste puhastatud maa läks enamasti wenelaste kätte. Selle tagajärg oli, et suurem osa eestlasi Nahipile selja pööras ja mujale asundustesse elama läks, kuna ülewalnimetatud 5 perekonda omale päris põlisest metsast uued krundid wõtsiwad, kus nad praegugi weel elawad. Asunduses on praegu 2 ministeriumi- ja 1 Wene kirikukool, mida walitsus ülewal peab. Eestlased elawad ilma kõige wäheha waimlise äratuseta. Oma wäikese arwu tõttu ei suuda nad eneste rahwuse alalhoidmiseks midagi ette wõtta ja warem wõi hiljem on nad wenelaste hulka kadunud. Wanemad inimesed mõistawad weel emakeeles lugeda ja mõned ka kirjutada, kuid nooremad kaswawad wenelastega seltsis üles, käiwad wene koolides ja astuwad wenelastega abielusse ja wõõrduwad nõnda oma rahwale ikka enam ja enam ära.

Et asundus teistest asundustest kaugel ja läbipääsemata kõrgete mägedega piiratud on, ei saa nende päästmiseks midagi teha. Asunduses käib, minu teada, kõigest üks ainus eksemplar Eesti ajalehte, „Meie Elu”, Paul Awassaarele,

kes siin ka waimulikka talitusi toimetab. Asunduse adress on: Чр. Адлеръ, Черноморск. губ., дер. Айбга.

Jermolowka asundus

Adlerist umbes 20 wersta eemal, Nahipi asunduse tee ääres, Psou jõue mõlemil pool kallastel, asub Jermolowka küla. Orehowa ja Ahstõri Wene küladega sünnitab ta ühise Ahstõri kogukonna (Ахштырское Сельское Общество).

Maa on mäGINE ja orgline ja sellepärast paha harida, kuid maa wiljakandmise poolest ei wõi just nuriseda. Maad on Jermolowka külal umbes 720 dessatini, mille pääl 52 peret asunikka elab.

Nendest on 18 perekonda eestlasi, 2 perekonda lätlasi; teised wenelased. Eestlased asusiwad siia lätlastega esimesena elama. Nad on kodumaalt ja teistest asundustest siia sisse rännanud. Külale paniwad eestlased ja lätlased 1900. a. põhja. Iga perekond on isekohast Eesti- ja Liiwimaalt pärit.

Maa on asunikkudele hingede pääle jaotatud. Iga hinge pääle on 3 dessatini kõlbulist maad arwatud. Maa on niisama nagu teistesgi asundustes kroonu poolt asumiseks antud.

Et maa wäga künkline on, siis pandakse rohkem karjakaswatuse kui põllutöö pääle rõhku.

Wiimasel ajal on ka tublisti rõhku wiljapuu istanduste pääle hakatud panema. Eestlasel E. Aulel on siin suur eeskujuline wiljapuu istandus: üks suurematest Mustamere kubermangus.

Üleüldine warandusline seisukord on asunikkudel weel wiletsapoolne, kuid ei puudu ka neid, kes juba kaunis hääl järjel on.

Eesti kooli ega kooliõpetajat asunduses ei ole. On üheklassiline Wene ministeriumi-kool, kus ka Eesti lapsed käiwad. Koolis käijaid Eesti lapsi on praegu 20 ümber. Et kooli-õpetaja wenelane on, siis saawad nad oma hariduse algusest lõpuni kõik Wene keeles.

Kodus püüawad wanemad ka lapsi emakeeles lugema ja kirjutama õpetada, kuid see õpetus on wilets, sest ka wanemate oma, iseäranis nooremate, emakeele tagawara kahaneb iga aastaga.

Sellest siis tuleb, et noorsugu wähe ehk peaaegu sugugi Eesti keeli lugeda ja kirjutada ei mõista.

Seltsi elu ega muud selle sarnast asunduses ei tunta. Nooremad inimesed wiidawad oma priiaega jooma- ja tantsu-pidude toimepanemisega.

Huwitus kodumaa wastu on sootumaks kadunud. Nooremad inimesed, kelle wanemad ammu juba kodumaalt wälja on rännanud, ei tea Eestimaast midagi. Oma wanemate jutu järele arwawad nad, et säääl ainult parunid, kui maa-omanikud elawad, keda eestlased mõisa moonakatena orjawad.

Mingisugust kirjandust ei loeta. Pääle ühe eksemplari „Ristirahwa püha-päewalehe” ei käi asunduses ainumastgi ajalehte. Sellest wõib juba otsustada, kui kaugel siinsed asunikud oma hariduslise ja waimlise seisukorra poolest on.

Post käib asundusesse Adleri postkontori kaudu, kust kogukonna wahimees ta kaks korda nädalas külawalitsuse majasse toob. Külawalitsuse maja on Jermolowka külast 10 wersta eemal.

Palwemaja ega kirikut asunduses ei ole. Jumalateenistust peetakse ministriumi-kooli ruumides. Õpetaja käib asunduses üks kord aastas kiriklikka talitusi toimetamas.

Muul ajal toimetab waimulikku talitust asunik Joosep Juut, kes asunikkude poolt selleks walitud ja õpetaja poolt ametisse õnnistatud on. Mingit tasu ta oma waewa eest ei saa. Eestlased on enamasti Luteri usulised, niisama ka lätlased, ainult 10 hinge on weneusulisi.

Joomine on asunduses väga laialt maad wõtnud. Nooremad on joomises wanematest weel ees. Et asunduses seda kohta ei ole, mis wähegi paremat lõbu wõiks pakkuda, siis püütakse ennast wiinaga lõbustada ja waimustada. Joomine on praegu ennem kaswamas kui kahanemas ja kaswab ühes rahwa jõukuse kaswamisega. Naabritega saawad eestlased kaunis hästi läbi. Tuleb wahel joobnud pääga waidlemist ja nägelemist ette, kuid see on sekssamaks korraks. Iseäralist wihawaenu eestlaste ja muulaste wahel märgata ei ole. Wargusi ei tule sugugi ette.

Üleüldse tuleb Eesti asunikkude juures Kaukasias väga wähe wargusi ette. Baltimaa, kust asunikud omal ajal wälja rändasiwad, on kuritööde poolest esimeses reas, kuid asundustes on lugu ümberpöördud.

Et Jermolowka, nagu Nahipigi asundus, kõrwalises kohas on, siis puutuwad elanikud teiste, rohkem edenenuid asunduste eestlastega väga wähe kokku, ja sellepärast on nad ka teistest kõigis asjus maha jäänud. Et siamaale sellest asundusest kusagilpool kirjutatud ei ole ja ta adressgi teiste Eesti asunduste adresside hulgas puudub, siis ei ole ka kellegi rändaja eestlane ega asunduste uuriija jalg siia weel saanud.

Kui nõnda weel edasi läheb, siis on need 18 perekonda eestlasi warem wõi hiljem Eesti rahwale kadunud, nagu neid iga aasta kümnete perekondade kaupa Wenemaa laantes ja steppides kaob. Nad wõiwad kaua weel oma Wene keelega segatud emakeelt alal hoida, kuid elujõudu sellel asundusel ei ole.

Asunduse adress on: Чр. Адлеръ, Черноморской губ., Ахштырское Сельское Правление, деревня Ермоловка.

Postimees, 20. juuni 1912, lk. 2

Salme-Sulewi asundus.

Umbes 8 wersta Adleri alewist lõunapoole, Mustamere kaldal, asub Salme-Sulewi asundus. Salme küla asub 3 wersta merest eemal Psou jõe äärsel tasandikul, kuna Sulewi küla mägedes on.

Wähegi tasasemad maad on ära puhastatud ja seisawad praegu põldude ja wiljapuu istanduste all. Järsumad mäeküljed on enamasti veel metsa all ja tarwitatakse karjamaaks.

Aedades kaswawad kõiksugu puud, mida lõunamaa helde loodus pakkuda wõib, nagu: tammed, bukid, graabid, metsikud õunapuud, pirnipuud, kirsid, murelid (черешни), mooruspuud, wiinapuud, wiigipuud, eseid ja palju muid. Üleüldse on taimekasw väga lopsakas. Asunduse lähedal on praegu uus linn asumisel, nimega Jermolowski. Eestlased nimetawad teda „konnalinnaks”. Linna all on ka tükk külamaad, kus peaaegu igal Eesti peremehel wäikene linna krunt on.

Et linn alles asumisel on, siis on ta veel õige pisukene. Praegu on temas postkontor, aptek, eestlase M. Glück'i omandus, laewade peatusekoht, poed, söögimajad jne. Edaspidi saab ta muidugi suurenema, sest igal aastal ehitatakse hulk uusi majasid juurde: ka suwitajate hulk kaswab aast-aastalt.

Asunduse ametlik nimi on дер. Эстонская, ta sünnitab ühe kogukonna, seisab aga kahest külast, Salmest ja Sulewist koos.

Sulewi küla osad on veel: Sulewi, Troitski, Tammelageda ja Lepalageda. Kummagi küla wahet on 8 wersta. Eesti poodisid on Salme külas 1, Sulewis 1 ja uues Jermolowski linnas — konnalinnas — 4. Pääle selle on Salme külas Psou jõe pääl veel 2 wesiweskit, wennaste Tanwelide omandus, mis turbini-dega töötawad. Salme-Sulewi on üks suurematest ja ärksamatest Eesti asundustest Kaukasias. Asunduse all on ligi 3000 dessatini maad, mis 103 pere pääle on arwatud; iga pere pääle tuleb umbes 28½ dessatini.

Nende külade piirides elab 120 peret eestlasi, umbes 600 hinge. Pooled nendest elawad Salmes, pooled Sulewis. Maa anti, nagu teistesgi asundustes, kroonu poolt asumiseks. Rent on odaw. Kõiki maksusid kokku tuleb iga koha eest 25 rubla ümber aastas. Maapind on Salmes palju parem ja tasasem kui Sulewis ja annab ka palju paremat lõikust.

Ennemalt andis ta määratumat saaki, kuid nüüd jääb ta aast-aastalt lahjemaks ja nõuab juba wäetamist. Külwatakse enamasti talinisu ja maisi: muid wiljasi vähemal määdul. Keskmise saak on praegusel ajal Salmes 150 puuda dessatini päält, Sulewis 100 puuda. Wiimasel ajal hakatakse majapidamises rohkem rõhku wiljapuu istanduste pääle panema.

Iseäranis hästi lähewad mustad ploomid. Kuiwatatult saadetakse neid Peterburisse, Tartusse ja mujale. Sellest küljest on asundusel veel suur tulewik

ees. Põllupidamises tarwitatakse enamasti wabriku atru, niidu- ja peksumasi-
naid ja muid uuema aja põllutööriistu. Esiisade wiisi siin keegi enam maad ei
hari. Teenijaid tarwitawad peremehed kõige rohkem suwel, mai-kuust oktob-
rini.

Palk päiwiti 80—150 kop.; kuu wiisi 10 kuni 20 rubla.

Warandusliselt on asunikud keskmisel järjel, kuna mõni juba kaunis jõukaks
on läinud. Turule wiidakse sealiha, mune, kanu, piima, wõid, koort ja mitme-
sugust aiawilja.

Elumajad on asunikkudel, nagu see Kaukasias üleüldse moodis on, puust ehi-
tatud ja seest ning wäljastpoolt walgeks krohwitud: enamasti kaunis kenad ja
ruumikad.

Asunduses on kaks ministeriumi-kooli: Salmes kahe- ja Sulewis üheklassili-
ne, Eesti kooliõpetajatega, Kooliõpetaja walib küla, kuna inspektor ta ametis-
se kinnitab. Palk on kooliõpetajatel kroonu poolt 390 rubla. Õpilasi on Salmes
50, Sulewis 30—40. Wene lapsi Eesti koolides ei käi, sest et Eesti külades
wenelasi ei ela. Mõned, kes elawad, jääwad ise wiimaks täiesti eestlasteks.

Koolid on kõigile maksuta tarwitada ja lastele antakse kroonu poolt ka prii
õpeabinõud. Mõned lapsed käiwad ka Sotshi linna koolis. Paha nähtus on
see, et mõned lapsed, enamasti hooletuse ja hoolimatuse pärast, liig wähe
aega koolis käiwad.

Asunduses on hiljuti asutatud Põllumeeste Ühisus, kuid sellest wõtawad
ainult wanemad inimesed osa ja needgi wäga leigelt, kuna noored ühisusega
tegemist ei taha teha.

Laulust ja muusikast wõetakse palju elawamalt osa, millest laulu- ja muusika-
koorid tunnistust annawad. Salmes on puhkpillide koor ja ka wiulikoor asu-
misel. Sulewis asutati hiljuti uus puhkpillide koor 17 mängijaga. Muusikariis-
tad telliti Saksamaalt ja läksid 435 rubla maksma. Laulukoorid ja näitemän-
gu-seltskonnad on mõlemas külas olemas.

Salmes on ka oma seltsimaja, nooremate ja ärksamate asunikkude poolt prii-
tahtlikult üles ehitatud. Saali pikkus 6 sülda, laius 3 sülda. Asunduse ümbrus-
konnas teenib ka rohkem haritud eestlasi aednikkudena, walitsejatena jne.

Kodumaa huwitab asunikka ainult niipalju, kui säält midagi tarwis on tellida,
nagu: ajalehta, raamatuid, kangalõimi, kraasisid, sugasid, wärwisid jne.
Harwa sõidawad ka mõned oma endist kodumaad waatama, nimelt kui sel-
leks majanduslisi huwisid ka on.

Asunduses on ka raamatukogud ja lugemiseringid olemas, kuid need on
wiletsas seisukorras.

Ajalehtedest loetakse lõige rohkem „Aega” ja „Tallinna Uudiseid”.

Salme küla maast, mööda mere randa, käib tore Noworossiski-Batumi kiwitee
läbi. Sulewis on teed wiletsad.

Post käib Salmes 2 korda nädalas, Sulewis — 1 kord. Lähem postkontor on uues (Jermolowski) Konnalinnas, 4 wersta Salme külast eemal.

Salmes on palwemaja, kuna Sulewis selle aset koolimaja täidab. Õpetaja elab Noworossiski linnas, 250 wersta asundusest eemal ja käib 3 korda aastas siin kiriklikka talitusi toimetamas. Õpetaja saab aastas 90 rubla palka, kuid ei tahta sellega kuidagi leppida. Rahwa osawõtmine palwetundidest on peaaegu null. Õpetajat mindakse huwituse pärast „waatama”. Tema wastu oldakse waenulik. Asunikud on enamasti luteriusulised, ainult mõned üksikud on õigeusulised.

Usk on surmatud. Wiimase hoobi andis sellele 1905. aasta. Teadus ei ole aga weel usule jõudnud asemele astuda, nõnda et sellepoolest praegusel ajal weel suur korralagedus walitseb.

Joomine õitseb asunduses tublisti, millele oma kaswatatud wiinamarjad suurel määral kaasa aitawad. Weini joodakse nagu Eestimaal kalja.

Joomine kaswab ka ühes rahwa jõukuse kaswamisega. Suureks põhjuseks on weel see, et aiawiljadest on hakatud nõndanimetatud „kihkat” wälja ajama. Kihka ei ole aga muud midagi, kui puhastamata piiritus, wõi puskar. Suuremad joomamehed kiidawad teda weinist palju paremaks, sest ta hakkab joomaritele rutemini pähe ja tõstab kergemini nende tuju kui wein.

Joomisele aitab ka weel see asjalugu kaasa, et igast poest ja söögimajast salaja wiina müüakse. Seda müüwad eestlased ja muulased.

Wargusi ja kakelusi tuleb wäga wähe ette, kuna sugulise kõlbluse wastu seda sagedamini eksitakse.

Naabritega saawad eestlased hästi läbi. Maapärisrahwast siin ei ole, sest tsherkessid, kes siin ennemalt on elanud, rändasiwad ehk aeti pärast Kaukasia allaheitmist Türgimaale wälja ehk saiwad oma wabaduse ja isamaa eest wõideldes surma. Wenelased, armenlased, moldawlased, greeklased ja teised on niisamati sisserännanud rahwas, nagu eestlasedgi.

Haridusliselt ja majandusliselt seisawad eestlased naabritest palju kõrgemal. Wene mõju on asunikkude keeles wähe tunda, kuid riietes ja kommetes mitte sugugi.

Eestlased hoiawad oma rahwusest wisalt kinni ja kadumisest ei wõi praegu juttugi olla, waid edaspidi saab rahwas weel, Eesti koolide mõjul, ennem kõwenema, kui kõdunema.

Esimesed asunikud on Eestimaa kubermangust, Kuusalu kihelkonnast, Kolga rannast pärit; mõned ka Anija ja teistest ümberkaudsetest waldadest. Hiljemini tuli weel salk asunikka Wiljandimaalt, Suure-Jaani kihelk., Wastemõisa ja Taewere wallast juurde. Tallinnamaa mehed oliwad kodumaal rendikoha pidajad, Wiljandimaa mehed aga saunamehed (popsid).

Waranduslisest küljest oliwad wäljarändajad ütle mata wiletsas seisukorras. Mõni luges oma warandust siia jõudes kopikatega, kuna mõnel teda sugugi ei olnud. Wiletsate Kolga walla rendikohtade pääl elades pidiwad nad omale

enamasti merelt igapäevase leiwa teenima ja mõisate kohtade eest kõrget renti maksuma.

Postimees, 21. juuni 1912, lk. 2–3

Selleaegses J. Järwe „Wirulases” ilmus Suhumi looduse kirjeldus ja soowitus maad asumiseks saada, mis Kolga mehed kihama pani. Esimesed väljarändamise mõtte õhutajad oliwad laewakipparid Juhan Lindwest, Juhan Kratsow ja Jüri Punamar. Hakati Punamari juures salaja nõuupidamas käima ja saadeti suwel 1884. a. Lindwest Kaukasiasse maad kuulama.

Wiimane käis Suhumis, tagasi tulles Adleris ja püüdis kodumaale tagasi jõudes teistele neist raskustest, mis ees saawad olema, wõimalikult tõetruud pilti kujutada. Teda aga ei tahetud uskuda, arwati, et on mõisnikkude poolt ära ostetud ja ei taha sellepärast tõtt rääkida.

Wäljarandamise mõte tehti siis teoks ja nowembri-kuus 1884. a. jõudsiwad esimesed asunikud siia, kes asundusele põhja paniwad. Maa anti kroonu poolt asumiseks, kuid selle kättesaamisega, wäljamõõtmisega ja jagamisega oli enne palju tüli ja riidu, kui asjaga wiimaks joonele saadi.

Raskustest, mis asunikka ees ootasiwad, ei olnud puudu. Maa oli tiheda suure metsa all, mis terawa-okkaliste wäätkaswudega läbi kaswanud oli, nõnda et palja käega wõimata oli ligi minna. Ainult karude ja metssigade jälgi oli pimedas metsas näha.

Metsloomadega tuli esimestel aastatel iga päew wõidelda, sest wiimased tahtsiwad wilja wägisi käest ära süüa.

Kõige kangem ja suurem waenlane oli aga külmtõbi (malaria), mis inimesi koledasti piinas ja ka paljud hauda wiis. Haigustele aitas wilets toitmine ja arstiabi puudus tublisti kaasa. Eesti wisadus sai siingi wiimaks wõidu. Saiwad metsad puhastatud ja haisewa weega mädamülkad kuiwaks lastud, jäi ka külmtõbi vähemaks.

Nagu teistes uutes asundustes, nii ei olnud ka siin esiotsa ei kooli ega ka palwemaja.

Waimulikku talitust toimetas Jüri Punamar. Tema õpetas ka lapsi lugema, siis kui kooli weel ei olnud. Õpetus oli eestikeelne ja walitsusele teadmata. Sulewis õiendas waimulikku talitust kaua aega Willem Ludwig.

Esimeseks kooliõpetajaks Salme tuli teegi Mamberg, tema oma ütelse järele endine Tartu ülikoolist wäljaheidetud üliõpilane.

Tema järele tuli Jüri Lossmann kooliõpetajaks, kes pärast Stawropoli kuberm., Esto-Haginski asundusesse köster-kooliõpetajaks läks, kus ta praegugi weel elab. Tema oli see, kes Salmes muusika- ja laulukoorid asutas.

Kooli pidas küla oma kulul ülewal ja maksis ka kooliõpetajale palga. Pärast anti kool ministeriumi alla, et külal kergem oleks. Kooliõp. tuli siis Tõnis Ka-

ma, kes siin mõned aastad töötas ja pärast Noworossiski linna alguskooli juhatajaks läks, kus ta praegugi töötab. Tema järele tuli J. Jänes kooliõpet., kes siin praegugi ametis on.

Kuni tänini töötab kool palwemaja ruumides, mis abikassa toetusel üles ehitati ja juba üsna wana on.

Lootuse järele ehitatakse ka koolile, mis tänawusest aastast pääle kaheklassiliseks muudeti, warsti kohalised ruumid.

Sulewi küla asutasiwad selsamal 1884. a. Kuusalu kihelkonna mehed: Juhan Teppe, Toomas Olew ja Juhan Heilmann. Need mehed ei tahtnud teistega ühes Salme jääda, waid otsisiwad ühe wanaaegse tee üles ja tungisiwad päris pimedasse metsa, kus karud ja metssead elutsesiwad. Nad oliwad tähele pannud, et siin mesilased hästi edenewad ja hakkasiwad neid pidama. Esimestel aastatel wõtsiwad nad ka tõesti meest ja wahast tublisti raha sisse, kuid pärastpoole, kui inimesed paremad metsad ära oliwad laastanud, jäi saak vähemaks. Praegu on lootus ainult wiljapuu istanduste pääl.

Suure riiu ja tüluga sai Sulewisse 1900. a. kool asutatud ja järgmisel aastal wähese kroonu abiga maja ehitatud. Klassi ruum: 9 × 9 × 3 arssinat.

1900. ja 1901. a. oliwad kooliõpetajateks wenelased, kuna 1902. a. mitmekordsete nõudmiste pääle sulewlased wiimaks omale Eesti kooliõpetaja saiwad. 1902. a. saadik töötab Sulewis, nüüd juba kümnendat aastat, kooliõpetaja M. Pöder.

Tema tegewuse läbi sai koolimajasse, mis ka palwemaja aset täidab, 300-rublaline orel muretsetud. Raha korjati pidude läbi. Niisama tõusis ka tema wäsimata tegewuse läbi 1911. a. muusikakoor elule. Kooris on 17 mängijat; riistad läksiwad 485 rubla maksma, raha tuli pidude ja priitahtliste annete läbi kokku.

Üks suurematest puudustest on Sulewis see, et seltsimaja puudub: ei ole ruumid pidude ja koosolekute toimepanemiseks. Wähe on ka tegelasi, kes käe adra külge paneks. Waesel, tööga koormatud kooliõpetajal peab raudset tahtmist ja püsimit olema igalpool juhtida ja kaasa aidata.

Suuresti wapustas ka asunikka 1905. a. oma segadustega, milles nad mitte ei jaksanud erapooletud olla. Nüüd waatab ülemus kõige hariduslise tegewuse pääle pahase pilguga.

Asunduse adress on: Ермоловский посадъ, Черноморской губ., деревн. Эстонская.

Pääle ülemal kirjeldatud asunduste elab üksikute perekondadena weel mitmes kohas eestlasi, nagu Adleris, mis eelpool kirjeldatud asundustel kaubaturuks on. Adleri alew asub 250 wersta Noworossiski linnast lõunapoole, Mustamere kaldal, Msimta jõe suus, Sotshi ja Gagrõi linnade wahel. Tähtjas kauplemise koht. Üle 1000 elaniku. Siit lähewad igasse eelnimetatud asundusesse teed ja kes nendesse sõita tahab, peab siin laewa päält maha tulema. Eesti poodisid on siin 2 ja pääle selle weel üks õlle ja weini kauplus, mis eestlase päralt on. Siit läheb Punase-Lagedale 55 wersta pikune tore kiwitee:

Nahipi on 46 w. sedasama teed. Säält edasi pöörab paremat kätt haru Moldowka küla pääle, mille ääres ka Jermolowka Eesti küla on. Adleris on alati eestlasi näha. Kokku wõib nendega kõige hõlpsamini eestlase Kewaja õllekaupluses ehk Eesti kaupmehe Sassi juures saada.

32 wersta Adlerist lõunapoole on Gagrõi linnakene, Kutaisi kubermangu piiri lähedal, Oldenburi printsi Peeter Aleksandrowitshi asutatud, kus ka tema alaline elukoht on. Siin on kõik Õhtu-Europa wiisi järele sisse seatud: elektri walgustus, tramwai, eeskujuline puhtus jne. Seda linna tarwitawad iseäranis salmlased oma kaubaturuks. Siin teeniwad ka mitmed Eesti neiud teenijatena ja käiwad siin käsitööd õppimas.

Adlerist 32 wersta põhjapoole on kreisilinn Sotshi. Tore suwituse koht. Iseäranis wiimasel ajal jõudsasti edenenud. Eestlaste sisserändamise ajal wõis weel majasid sõrmede peal üles lugeda, nüüd on juba suuri ja toredaid ehitusi. Linnas ja tema ümbruskonnas on palju Peterburi kõrgema seisuse liikmete ja riigimeeste suwemajasid.

Linnas ja selle ümbruskonnas teeniwad mitmed eestlased walitsejatena, aednikkudena, käsitöölisena, woorimeestena jne. Üksikud perekonnad on weel eestlased, kuid mitmes perekonnas räägitakse juba rohkem Wene kui Eesti keelt, nõnda et tulewane põlw täiesti juba wenelasteks muutub. Kadumise eest ei taha nad ka ise endid hoidagi. Lastele antakse haridus Wene keeles: Eesti keele lugemisest ja kirjutamisest pole neil aimugi. Mitmed wanemad wõiksiwad ise küll oma lapsi emakeeles lugema ja kirjutama õpetada, kuid seda ei arwata neile tarwis olewat. „Kuhu ta selle Eesti keelega läheb ehk kuhu ametisse ta sellega saab”, kuuled tihti wanemaid rääkiwat.

Postimees, 22. juuni 1912, lk. 6

Wardani asundus

35 wersta Sotshi linnast põhjapoole, Loo jõe kallastel, suure Noworossiski—Batumi kiwitee ääres asub *Wardani* asundus.

Umbes 30 a. tagasi asusiwad siia suurwürost Mihail Nikolajewitshi mõisa maa pääle 25 kuni 30 perekonda eestlasi rentnikkudena elama.

Külmatõbe mõjul oliwad nad aga mõne aasta pärast sunnitud siit lahkuma ja teistesse asundustesse kolima. Nende järele asusiwad Türgimaalt wäljärännanud armenlased siia, kes ka weel praegugi siin elutsewad. Endine nimi „Эстонское Ло” on külale tänapäewani alles jäänud. 13 a. tagasi 1898. a. rändasiwad siia uuesti 13 perekonda eestlasi, kuid ka need on sunnitud olnud siit jälle lahkuma.

Praegu elab Wardanis weel kõigist 4 perekonda maapidajaid eestlasi, teised on mõisa töölised. Maad on igal rentnikul 20 dessatini, mille eest nad 80 rubla aastas renti maksawad. Maapind on mustamullaga ja väga häa wiljakandja. Iseäranis hästi kaswawad nisu ja kartulid. Mõisa walitsejaks on eestlane

B. Hallik. Asunikkude jutu järel võida muidu elada, kuid walitseja tegewat nende elu kibedaks ja wäljakannatamataks. Paljud ollagi sellepärast pidanud lahkuma. Endise walitseja, wenelase ajal, kui asunikud siia rändasiwad, olla elu palju lahedam olnud, nüüd aga soolatawat iga aasta renti juurde jne.

Sotshi linna ja Wardani wahel asub weel üks keisrikoja mõis, kus ka mõned perekonnad eestlasi elawad. Siin töötab piimatalituse juhatajana eestlane A. Laasi.

Ülepää elab Wardani ja keisriperekonna mõisas kokku 15 perekonda, umbes 100 hinge, eestlasi.

Ajalehti käis ennemalt peaaegu igal pool, kuid wiimasel ajal jääb ajalehtede lugemine vähemaks. Seda nähtust peab muidugi sellega seletama, et eestlased aast-aastalt emakeelest ikka rohkem ära wõõrduwad, iseäranis nooremad, kes peaaegu mingisugust haridust et saa ja sellepärast lugemisest tarwilisel wiisil jagu ei jaksa saada.

Asunduses käib õpetaja üks kord aastas mõisa kulul jumalateenistust pidamas. Muul ajal mingisuguseid palwetundisid ei peeta. Kooli ei ole, mis põhjusel noorem sugu ilma mingisuguse hariduseta jääb. Ka siinsete eestlaste laul on warsti lauldud ja lähemal ajal on nad wõõraste rahwaste sekka kadunud.

Asunduse adress on: чр. гор. Сочи, им. Вардани Черноморской губ.

Pääle asunduste elab weel *Noworossiski* linnas kaunis kogu eestlasi. Mõned on siia juba ammust ajast elama jäänud. Aasta 40 eest oli *Noworossiski* linn weel wäike külake, kus pisut rahwast elas. Pärastpoole tõusis ta aga tähtsaks sadama- ja kauba-linnaks. Ehk ta küll praegugi suur ei ole, siisgi on ta kaubanduse ja tööstuse tõttu üks tähtsamatest Kaukasia linnadest. Iseäranis tõstab ta tähtsust hää sadam, kus palju wäljamaa laewu käib.

Mitmed eestlased oliwad Kaukasiasse jõudes nii wiletsas seisukorras, et nad põllumeesteks ei suutnud hakata, waid päiwiti tööl oliwad sunnitud käima.

Pärastpoole pakkus *Noworossiski* raudtee ja sadama ehitus rohkesti tööd ja paljud eestlased asusiwadgi töölistena siia elama. Pärast asutati siia mitmed wabrikud. Nendest on iseäranis tähtjas Mustamere *tsemendi wabrik*, kus Dr. Lieven, Baltimaalt pärit (endine Kunda tsemendi wabriku direktor), direktoriks on. Oma siia tulekuga kutsus ta ka palju eestlasi siia tööle, nõnda et esiotsa terwes wabrikus peaaegu kõik Eesti tööliised oliwad.

Dr. Lieven on ka palju hääd *Lutheruse koguduse* wastu üles näidanud. Wabriku poolt peetakse tööliste lastele kool ülewal, kus eestlane kooliõpetajaks ja kus pääle Wene keele ka Eesti ja Saksa teeles õpetust antakse. Hiljuti ehitati wabriku abil ka kena kirik, mille tarwis wabriku poolt ka krunt kingiti. Wabriku poolt maksetakse ka suurem osa õpetaja palka. Jutlust peetatse Saksa, Eesti ja wahel ka Wene keeles. Koguduse õpetaja on ühtlasi ka Mustamere kubermangu asunduste õpetaja. Asundustel on ka õpetaja walimistel hääleõigus. Praegu on õpetajaks H. Girgensohn, endine Rapla õpetaja.

Aasta 40 eest oli Mustamere kubermang veel peaaegu tühi. Et siin külmtõbi sisserändajatele liiga tegi, siis edenes väljarändamise asi, mida walitsus ise küll tegelikult juhtis ja soovis, wäga wisalt.

Siis oleks ka eestlastel wõimalus olnud suuremal hulgal siia rännata ja paremaid maid saada. Nüüd on see juba hilja.

Mõned maatükid, mida keegi enne muidu ei tahtnud, maksawad nüüd juba mitu rubla ruutsüld.

Krandid suwitusekohtade jaoks maksawad tuhandeid.

Uusi linnasid tärkab Mustamere kaldal iga aastaga. Edaspidi töötab ta tähtsaks suwitusekohaks — Wenemaa Shweitsiks — tõusta. Eestlastele siia asuda teeb see asjaolu suurt takistust, et sisserännanud muulastele, pääle päris wenelaste, enam kroonu maad asumiseks ei anta. Ainult osta wõib eraomanikkude käest, ehk kroonu maad rentida.

Nagu nägime, *edenewad ainult need Eesti asundused* jõudsasti, olgu see Kaukasias ehk mujal Wenemaal, kus asunduses oma kool, Eesti kooliõpetajaga on. Mõned neist on, lähedamate majandusliste tingimuste tõttu, mitmest kodumaa nurgast ettegi jõudnud.

Eestlaste iseteadwus kaswab niisugustes asundustes iga aastaga kõwemaks ja neid on juba wõimatu wenestada ehk muul teel häwitada. Teine lugu on teis-tega, kus Eesti kool puudub. Nad wõiwad kaunis kaua weel tuksuda, kuid elulootust neil ei ole. Warem wõi hiljem on nad Eesti rahwale kadunud.

Nagu eelpool asunduste kirjelduse juures nägime, on sääl, kus Eesti kooliõpetajad ametis, warsti laulu- ja mängukoorid elule tõusnud, raamatukogud, lugemisingid ja seltsid asutatud. Sellega ühes on ka rahwa ühistunne ja iseteadwus kaswanud. Kus seda ei ole, sääl tardub warsti kõik ja lõpp on tulemas.

Sellepärast peaksiwad asunikud Eesti kooli eest müürina seisma, oma kooliõpetajatele nende waewarikkas töös wastu tulema ja käe aitamiseks külge panema, aga mitte, nagu see kahjuks paljudes asundustes ette tuleb, nende wastu wihawaenu üles näitama ja õõrumisi sünnitama.

Asunikkudele olgu teada, et nad siinamaale eneste hulgast weel peaaegu ühtegi rohkem haritud jõudu ei ole suutnud wälja kaswatada, kes nende kasuks midagi teinud oleks. Olgu kõigile arusaadaw, et ka waese, tööga koormatud, kooliõpetaja jõud wiimati rauged, kui talle hariduse tee tasandamises, abi asemele, takistuse kiwa etteweeretatakse, ja ta wiimati kõige pääle käega on sunnitud lööma.

Kerge ei ole tõesti mitte, kusagil kaugel asunduses, kõigest haritud ilmast lahus, ilma mingisuguse waimlise äratuseta, aastad otsa järjestikku ära elada ja asunikkudele „seitsme päewa teomeheks” olla. Tihti peab ta ka weel ööd abiks wõtma. Ja seda peab kõik üks inimene suutma ja tahtma ja päälegi mõnikord hurjutusi kannatama, et ta weel nii ja niipalju ei suuda korda saata . . .

Lõpetuseks võiks tunnistada, et välimine Eesti kodumaale veel mitte kõik kaduma pole läinud. Ainult *kodumaa poolt palume juhatust ja äratust*. Meie võiksime palju tuntavamalt iseeneste ja kodumaa kulturalistes püüetes kaasa tõmmata, kui mitte muuga, siis ometi mõne kopika ehk rublaga, kuid tulge enne alla ja aidake meid! Siia maale pole veel kodumaa oma väljarännanud poegade koondamiseks sõrmegi liigutanud: ta pole veel waewaks võtnud teadagi, kus ja kuidas meie elame. Kas edaspidi asi paraneb?

TEKSTIS MAINITUD ISIKUID

Abaza, Nikolai Savitš (Abasa, N.S.)
Aule, Henno/Enno (Aule, E.)
Avassaar, Paul (Awassaar)
Girgensohn, Hermann
Glück, M.
Golitsõn, vürst
Hallik, B.
Heilman, Juhan (Heilmann)
Hindov, M. (Hindow)
Juudas, R.
Juut, Joosep
Jänes, Hans (J. Jänes)
Kamma, Tõnis (Kama)
Kevvai (Kewaja)
Kirkmann, Johannes
Kratsov, Juhan (Kratsow)
Laasi, A.
Lieven, Dr.
Lindvest, Juhan (Lindwest)
Lossmann, Jüri
Ludvik, Villem (Ludwig)
Mamberg, Gustav
Mihhail Nikolajevitš, suurvürst (Mihail Nikolajewitsh)
Olev, Mart (Toomas Olew)
Ponamar, Jüri (Punamar)
Pöder, Mart
Schmiedehelm, Eduard
Tanvel, vennad (Tanwel)
Teppe, Juhan
Tomson, Tõnis (Thomson) (ehk Juust, Oskar)

ТЕКСТИС МАИНИТУД КОИТИ

- Absu**, mäeahelik, vt. **Ahtsu**
Adler, alev (Адлер: Krasnodari kraisis praeguses Sotši linnas)
Ahštõr, vene küla (Ahštõr / Ахштырь: Krasnodari kraisis)
Ahtsu (Ахцу: mäeahelik Krasnodari kraisis)
Esto-Haginski, asundus (Jašalta / Яшалта ehk endine Eesti-Haginsk / Эсто-Хагинское: tollases Stavropoli kubermangus, praeguses Kalmõkkias)
Esto-Sadok (Estosadok / Эстосадок ehk Eesti Aiake: Krasnodari kraisis Sotšis)
Gagrõi, linn (Gagra / Гагра: Abhaasias)
Jermolowka, küla (Jermolovka / Ермоловка: Krasnodari kraisis Psou jõe ääres Abhaasia piiril; Abhaasia-poolsel kaldal on seal lähedal Mikelripši asula)
Jermolowski, linn (Getšripš / Гечрипш ehk Leselidze / Леселидзе: Abhaasias Vene piiri lähedal)
Kardõwatshi järv (Kardõvatš / Кардывач: Krasnodari kraisis)
Konnalinn (Getšripš / Гечрипш ehk Leselidze / Леселидзе: Abhaasias Vene piiri lähedal)
Kubani maakond ehk **Kubani maa** (Kuban / Кубан: piirkond Venemaal)
Kutaisi kubermang
Lepalageda, külaosa (Sulevi külas Abhaasias)
Lifljandka, küla (Лифляндка: Samara kubermangus)
Liwonia, asundus (Novourupskoje / Новоурупское ehk endine Livoonia / Ливонское: Krasnodari kraisis)
Loo, jõgi (Лoo: Sotši piirkonnas)
Moldowka, küla (Moldovka / Молдовка: Krasnodari kraisis Adleri lähedal)
Msimta, jõgi (Mzõmta / Мзымта: Krasnodari kraisis)
Nahipi ehk **Nahip**, asundus (Aibga / Аибга ehk endine Nahhip: Krasnodari kraisis)
Nahipi, mägi (Aibga / Аибга: mäeahelik Krasnodari kraisis Krasnaja Poljanast lõunas)
Noworossisk, linn (Novorossiisk / Новороссийск: Krasnodari kraisis mere ääres)
Nowo-Usenski, kreis (Novouzenski / Ново-Узенский уезд: Samara kubermangus)
Orehowa, vene küla (Orehhovka / Ореховка: Krasnodari kraisis)
Psou, jõgi (Phsou / Псоу: Vene-Abhaasia piiril)
Punase-Lageda, küla (siin: Krasnaja Poljana / Красная Поляна: Krasnodari kraisis)
Romanowski, linn (Romanovsk: Krasnodari kraisis, Krasnaja Poljana kreeka küla)
Salme, küla (Сальме: Abhaasias)
Salme-Sulewi asundus (Salme ja Sulevi külad: Abhaasias)
Samara kubermang
Soriküla (Hussõ-Kardonik / Хуса-Кардоник: praeguses Karatšai-Tšerkessias)
Sotshi, linn (Sotši / Сочи: Krasnodari kraisis)
Suhumi (Suhumi / Сухум: linn Abhaasias)
Sulewi, küla ja külaosa (Sulevi / Сулево: Abhaasias)
Tammelageda, külaosa (Abhaasia Sulevi küla põhjaosa)
Troitski, külaosa (Sulevi külas Abhaasias)
Wardani, asundus (Vardane / Вардане: Sotši piirkonnas)
Адлерь (Adler / Адлер: Krasnodari kraisis Sotši lähedal)
Айбга (Pshuõ-Aibga / Аибга: Krasnodari kraisis)
Вардани (Vardane / Вардане: Sotši piirkonnas)
Ермоловка (Jermolovka: Krasnodari kraisis)
Красная-Поляна (Punase Lageda / Красная Поляна: Krasnodari kraisis)
дер. Эстонская (Salme ja Sulevi külad: Abhaasias)
Эстонское Ло (Vardane / Вардане: Sotši piirkonnas)
Эсто-Садокь (Estosadok / Эстосадок ehk Eesti Aiake: Krasnodari kraisis, Punase Lageda eesti osa)